

підвищення авторитету української радянської науки та її популяризації за кордоном, надання допомоги українським діячам науки і культури в отриманні з-за кордону наукової літератури. Так, з 1946 р. в міжнародному книгообміні Франція посідала третє місце (8,6 %) після США (36%) та Англії (17,5 %). Серед закладів Франції у книгообміні брали участь 108 організацій²⁸.

Загалом, контакти України і Франції в галузі культури та науки в першій половині ХХ ст. були різноманітні та широкомасштабні. Незважаючи на кшталт воєнних подій, що пронісся першим п'ятидесятиліттям, обидві сторони намагались надати обмінам постійний характер, про що свідчать створення державних, громадських культурно-освітніх структур культурно-наукового взаємообміну. Яскравими представниками обох народів було закладено традиції та концептуальні засади міждержавної культурно-наукової та освітньої співпраці. Особливе значення в цих зв'язках мала місце діяльність української еміграції, хоча, на жаль, французів-емігрантів в Україні ніколи не було. Розвиток українсько-французьких взаємин у гуманітарному просторі знайшов своє відображення не лише на рівні двосторонніх контактів, а й у контексті активної співпраці з іншими народами, які обстоювали національні інтереси в сфері інтелектуального співробітництва. Позитивний досвід, напрацьований за ці роки, був спрямований, насамперед, на розвиток національної освіти, науки і культури у наступні роки, що сприяло соціально - культурному відродженню України в майбутньому.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- 1.Наливайко Д.С. Шевченко у французькій критиці та перекладах.// Шевченко і світ.-К., 1989. – 316 С.;
2. Нудьга Г.А. Українська пісня в світі : Дослідження.-К., 1989. – 536 С.;
3. Кураєв О.О. Культурні зв'язки України і Франції у другій половині ХІХ-на початку ХХ століття (1851-1917рр.)/ Дис. на здобуття канд. іст. н., - К., 1992. – 162 С.;
4. Лозинський І. . Славнозвісний на Україні // Всесвіт. - К., 1987. - №2. - С.166;
- 5.Маркаде В. Українське мистецтво ХХ століття і Західна Європа. // Всесвіт. - 1990. - №7;
6. Життєписи українських митців // Обр. мистецтво. – 1992. - №1;
7. Попович В. Софія Левицька // Обр. мистецтво. – 1991. - №2;
8. Білоконь С. Мої роки в Царгороді (уривки) // Обр. мистецтво. – 1992. - №5;
9. Жбанкова О. Довга дорога до глядача // Обр. мистецтво. – 1992. - №2;
10. Гординський Св. Спогади про асоціацію незалежних українських митців // Обр. мистецтво. – 1991. - № 5;
11. Попович В. Незнаний майстер графіки // Всесвіт. – 1997. - № 8-9;
12. Клод Ж., Маркаде В. Камерне мистецтво Андрієнка // Всесвіт. – 1990. - № 1;
13. Асеева Н.Ю.Украинско-французские художественные связи 20-30-х гг. ХХ ст. // Автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. искусствоведения,- М., 1979.- 24 С.;
14. Е.Соловей."Цар Едіп" у Києві // Всесвіт. – 1999. - №12;
15. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОВ України). - Ф.5110. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.2, 11, 17;
16. ЦДАВО України. - Ф.5110.- Оп.1.- Спр.39.- Арк.1;
17. ЦДАВОВ України. – Ф.5110. - Оп.1. - Спр4. - Арк.1-4;
18. ЦДАВОВ України. – Ф.5110. - Оп.1. - Спр1. - Арк.33;
19. ЦДАВОВ України. – Ф. 5110.- Оп.1.- Спр.6. - Арк.5 ;
20. Джуманов А. Радянсько – французькі культурні та наукові зв'язки в 1928-1935рр. // Укр. іст. журн. - К., 1966. - №7. - С.90-92;
21. ЦДАВОВ України. – Ф. 5110. - Оп.1.- Спр.1344.- Арк.44;
22. Жуковський А. Українці у Франції (історичний огляд) // Україна і Франція: нариси багатовікової історії відносин. – Львів. – 2001. – 222 С.;
23. Когова Г.Д. Общество друзей Советского Союза в 1925-1935 гг. // Фр. Ежегодник. - М., 1975. - С. 93-108 ;
24. ЦДАВОВ України. - Ф. 5110.- Оп.1.- Спр.277.- Арк.137;
25. ЦДАВОВ України. - Ф. 5110. - Оп.1. - Спр.56.- Арк.261, 272;
26. ЦДАВОВ України. – Ф. 5110. - Оп.1. - Спр.173. - Арк. 137,138 ;
27. ЦДАВОВ України. – Ф. 5110. - Оп.1. - Спр.173. - Арк.38, 48 ;
28. ЦДАВОВ України. – Ф. 5110. - Оп.1. - Спр.223. - Арк. 18, 28-32.

Ю.І.Поп

УКРАЇНЬСЬКА ЕМІГРАЦІЯ В МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ: ПРАЦЯ В ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ

Тільки із завоюванням незалежності Україною в 1991 р. вчені нашої держави з другої половини 90-х рр. активно включилась у вивчення такого пласту нашої історії як історія еміграції в різний час і різні її етапи. Важливе місце тут займає і вивчення історії української еміграції у міжвоєнній Чехословаччині її освітньої, наукової, культурної і політичної діяльності. При цьому аспірантами, докторантами, вченим ведуться активні пошуки документів у київських архівах, де знаходиться чимало матеріалів із Слов'янської бібліотеки Праги, вивезеної радянськими військами у 1945 р. Захищено ряд кандидатських та докторських дисертацій. У 1995 р. вийшла Енциклопедія українознавства в 3-х томах, з 1991

р. Інститутом історії України НАН України видається міжвідомчий збірник наукових праць „Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки”, де часто публікуються статті з даної теми. Вчені Києва і Львова, Чернівців і Луцька, Кам'янець-Подільська, Вінниці, Донецька, Луганська публікують свої доробки з проблем української еміграції на сторінках своїх наукових видань. Проблеми української еміграції взагалі широко розглядалися на міжнародних наукових конференціях, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади, на XII Міжнародному з'їзді славістів, на Міжнародних конгресах українців, останній із яких відбувся в Кам'янець-Подільському у вересні 2003 року.

Проблемою української еміграції раніше не займалися з чисто політичних міркувань і в соціалістичній Чехословаччині, адже, як і в Радянському Союзі, українські і російські емігранти розглядалися як ворожий радянській владі елемент. Якщо іноді про українську та російську еміграцію згадували, то тільки в негативному плані. У Чехословаччині, де ця тема теж була табуїзована, було практично неможливо вести дослідження в цій галузі, був закритий доступ до відповідних фондів як бібліотечних, так і архівних. Сьогодні чехословацькі архіви, які стали доступними, дають нам багато цінної інформації про багатосторонню діяльність української еміграції в ЧСР. Свідченням активізації чеських істориків у цьому напрямку в 90-х роках є проведення Інститутом світової історії філософського факультету Карлова університету семінару по історії Східної Європи. Матеріали семінару були опубліковані в Празі в 1993–1995 рр. в 3-х томах під назвою „Російська і українська еміграція в ЧСР у 1918–1945 рр.”. У 1995 р. у Празі побачила світ колективна праця чеських істориків „Російська і українська еміграція в Чехословацькій республіці у 1918–1938 рр.”. Це є огляд архівних фондів і колекцій, які зберігаються в Чеській республіці. У 1996 р. чеськими дослідниками була видана тритомна бібліографія праць російської, української і білоруської еміграції, виданих в ЧСР протягом 1918–1945 рр. У 1998 р. колектив чеських істориків опублікував „Документи з історії російської і української еміграції в Чехословацькій республіці (1918–1939 рр.)”. Чеський українознавець Б.Зелінський опублікував у 1995 р. серйозне дослідження про життя українців у Чехії і Моравії в ХХ ст. з акцентом на роль ЧСР і м. Праги, яке доповнило фундаментальні видання Слов'янської бібліотеки ЧАН про долю української, російської і білоруської еміграції 20–30-х рр. у ЧСР. Чехословаччина у міжвоєнний період стала другою батьківщиною насамперед для національно-свідомої української інтелігенції. Б.Зелінський зазначає, що у Чехії в 1945 р. із маси різноманітних організацій українців залишилася тільки одна – товариство „Музей визвольної боротьби України”. Та чехословацькі комуністи, прийшовши до влади в лютому 1948 р., ліквідували український музей і конфіскували його майно.¹ На сторінках чеських історичних журналів появилися ряд публікацій таких істориків як С.Тейхманова, В.Мушинка та ін. У попередній публікації нами було проаналізовано становлення та розвиток української системи освіти у міжвоєнній Чехословаччині.² Своєрідним продовженням є вивчення діяльності українських інтелектуалів у галузі культури.

У даній статті автор на основі документів, опублікованих у Празі, та наукових публікацій чеських істориків прагне показати працю українських інтелектуалів у міжвоєнній Чехословаччині в галузі культури.

В рамках „Російської акції допомоги”, започаткованої президентом ЧСР Т.Г.Масариком, був відкритий шлях розвитку російської і української культури. Організація культурних установ еміграції в ЧСР, природно, проходила повільніше, ніж організація політичних або суцільно професійних. Але і ця галузь не залишилася поза увагою інтелектуалів. Так наприкінці 1923 р. творчою інтелігенцією було засновано Українське товариство пластичного мистецтва і Українську студію пластичного мистецтва, в якій працювало десять професорів-художників та скульпторів. Найвизначніші серед них – професори І.Мірчук, Ф.Слюсаренко, В.Січинський, художник І.Мозолевський, різьбяр К.Стахів. При українському громадянському комітеті діяло також Українське музичне товариство, до якого входив Український академічний хор у Празі і музичне товариство „Кобзар”. Товариством керував композитор, професор Петербурзької консерваторії

Ф.Якименко. Створювалися і українські ансамблі народних інструментів. Серед інших представників української інтелігентської еміграції варто згадати юриста і історика Р.Лашенко, музикознавця і літературознавця О.Колессу та ін. Серед організацій української еміграції в ЧСР можна відмітити Союз українських журналістів і письменників, керівники якого налагодили творчу співпрацю із Союзом російських письменників і журналістів в Чехословаччині, який було створено в 1922 р. Функціонували осередки різноманітних політичних організацій із власними пресовими органами.³ Українські вчені співробітничали і з рядом чехословацьких журналів. Свідченням цього є лист Дорошенка головному редактору журналу „Slovansky přehled” А.Черны, який ми приводимо в оригіналі: „Високоповажний Пане Редакторе! Коли ми з Вами зустрілися випадково у вагоні електрички й Ви загадали мені написати огляд наукового життя на Україні, – я і забув: чи Ви хотіли, щоб я написав спеціально про Українську Академію в Києві, чи також і про Наукове Товариство імені Шевченка у Львові? Я написав тільки про Академію наук у Києві. Може Ви були б ласкаві так і мій огляд і надрукувати? Я про Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові і напишу для слідуєчого числа „Slov. přehledy” спеціальну статейку з приводу виходу ювілейного Збірника Наук Товариства (з приводу недавнього 50-літнього ювілею його заснування). То одній статті написати і про Академію і про Наукове Товариство дуже тяжко довелося б писати дуже коротко і сухо, а не цікаво. З високою до Вас повагою Д.Дорошенко”⁴

А в листі П.Г.Богатирева, який був адресований Масарику автор повідомляє про свою роботу над вивченням словацького і українського фольклору на основі зібраних матеріалів у Східній Словаччині та Підкарпатській Русі.⁵

Українські соціал-демократи в ЧСР підтримували творчі стосунки з чехословацькою соціал-демократичною партією і в її органі „Pravo lidu” часто друкували статті і про суспільне та культурне життя. Серед них були Феденко, Мазепа, Боровський та інші. Крім того, українська соціал-демократична партія видавала в Подебрадах свій періодичний часопис „Соціал-демократ, орган Закордонної Організації УСДП”. Організація Українських Націоналістів (ОУН) видавала в Празі український щомісячник „Розбудова нації”, Центральний союз українського студентства „Студентський вісник” і „Студентський шлях”, Союз українських емігрантських організацій в ЧСР-бюлетень „Союз українських емігрантських організацій” українською мовою та „Український бюлетень” чеською мовою. Союз пластунів-емігрантів мав два періодичних часописи „Вісті СУПЕ” і „Молоде життя”, а Союз „Українська просвіта” (м. Братислава), який займався культурно-освітньою діяльністю, видавав свій періодичний орган „Братиславський вісник”. Інженер Ігнат Білній, асистент Української Господарської Академії в Подебрадах був власником та книговидавцем часописів „Вільне козацтво” з розділами культури і політики російського і українською мовами та журналу „Козацтво”, призначеного в основному для українських емігрантів у Болгарії і Югославії. Крім того, в 1933 р. в Празі виходили неполітичні щотижневики українською мовою – „Український тиждень”, часопис „Вільна Трибуна” та періодичний журнал „Гуртуймося”⁶. В 1927–1942 рр. в Празі функціонувало Українське товариство друзів книги, яке нараховувало 100 членів і видавало журнал „Книголюб”⁷.

Провідною фігурою в українській емігрантській літературі був О.Олесь, один із представників українських поетів-модерністів. Навколо нього в Празі склалася група поетів, яку назвали „празькою школою”.

На початку 20-х рр. деякий час діяли цілий ряд професійних творчих організацій російських і українських художніх діячів, які орієнтувалися насамперед на чеського і словацького глядача. Ряд російських і українських акторів знайшли своє місце і в чеських німих фільмах.

Заслугують визнання і видавничі ініціативи. У зв’язку з цим особливо слід відзначити видавництво „Полум’я”. Головними організаціями, які забезпечували видавничу діяльність, були Комітет російської книги і Українське товариство любителів книги. Поширення книжної продукції контролювали Бюро по обміну книг та мережа російських бібліотек, через які розсилалися і українські видання.

Навесні 1925 р. було завершено формування складу співробітників вищеназваного Бюро при культурній Комісії Міністерства закордонних справ ЧСР (завідуючий Бюро – В.С.Озерецький і кореспондент Н.Г.Полякова). Цей склад співробітників Бюро розпочав роботу під керівництвом проф. Е.А.Ляцкого. Перша відправка книг в Слов'янську бібліотеку, отриманих через Бюро, відбулася в червні 1925 р., причому до 1 січня було передано 3287 примірників. За той період було відправлено кореспондентам 2966 примірників видань Бюро. З 1 січня по 1 травня 1926 р. передано в бібліотеку 1742 примірники, що складає 1010 томів, тобто бібліографічних карток. Відправка із книжкового фонду Бюро склала за цей же період 1620 примірників, в тому числі 127 українських. Таким чином, всього за час діяльності Бюро поступило в бібліотеку 5029 примірників або близько 2500 томів (бібліографічних карток).

Серед книг, які були передані в бібліотеку, було 121 періодичне видання (праці академій, університетів, вчених товариств, щорічники, журнали, газети і таке ін.), які за мовами розподілялися наступним чином: польських – 41, сербо-хорватських – 18, українських – 13, німецьких – 11, французьких – 7, російських – 6, болгарських – 5, італійських – 5, білоруських – 4, англійських – 4, румунських – 3, естонських – 2, угорських – 1, шведських – 1. Всього – 121.

Кількість адресатів до 1 травня 1925 р. було 80, з яких постійних кореспондентів – 15, з 1 травня 1925 р. по 1 травня 1926 р. кількість адресатів досягла 600, число постійних кореспондентів – 156: Польща – 34, Сербія – 20, Німеччина – 15, Франція – 12, Америка – 10, Болгарія – 9, Чехословаччина – 8, Італія – 7, Данія – 5, Англія – 5, Австрія – 5, Швеція – 5, Голландія – 4, Угорщина – 4, Фінляндія – 3, Норвегія – 2, Швейцарія – 2, Естонія – 2, Греція – 2, Румунія – 1, Литва – 1. Всього – 156, з них: 22 університетських бібліотеки, 9 академій і 14 державних бібліотек. Протягом березня-квітня 1926 р. розіслані списки книг і листи по 77 новим „закордонним” українським адресам, підготовлено ще 40, розпочата робота по організації обміну книгами з бібліотеками Радянської Росії і України.⁸

В області чесько-українських культурних контактів діяло Товариство друзів Українського вільного університету. Цю ж функцію в Брно виконувало Чехословацько-українське об'єднання.

Таким чином, в рамках „Російської акції” були підтримані відомі представники як російської, так і української культури. Всі вони сприяли не тільки пропаганді російської і української історії і культури в Чехословаччині, але й своєю творчістю зробили великий вплив і на розвиток чеської культури.

Так само як і міжнародні контакти російської і української еміграції, розвивались і її зв'язки з чехословацькою громадськістю. І не тільки політичний профіль окремих течій еміграції обумовлював їх зближення з відповідними колами чехословацького суспільства. Мова тут йшла про професійну і духовну діяльність видатних представників еміграції, яка зближувала їх з чехословацькими організаціями і установами, з їх представниками і в різних сферах вела до плідної і активної спільної праці. Взаємні контакти поглиблювали взаєморозуміння і збагачували обидві сторони. Внесок російської і української еміграції в розвиток чехословацької науки і культури є переконливим доказом того, що „Російська акція”, за своїм задумом, була вірним починанням і цілком виправдала себе.

Таким чином, чеськими і словацькими істориками зроблено чимало для дослідження внеску української еміграції у освітню, наукову і культурну галузі. Водночас існує потреба, подальшого дослідження даної проблеми з використанням нових архівних даних Праги, Братислави, київських архівів та Закарпатського обласного архіву.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Zilinsky V. Ukrajinci v Čechach a na Moravě. – Praha: Akbemia, 1995; 2. Поп Ю.І. Українська система освіти у міжвоєнній Чехословаччині. //Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Вип.. 5; 3. Ruská, ukrajinská a belorúska emigrace v Praze. – Praha, 1995. – S. 23 – 29.; 4. Dokumenty k dějinám ruske a ukrajinské

emigrace v Československé republice (1918-1939). Zdenek Sládek, Ljubov Běloševská a kolektiv autorů. – Praha, 1998. – S 87; 5. Там само. – S. 93; 6. Tejchmanova S. Dokument o ukrajinské emigraci v Československe republice. // Slovanský přehled – 1992 – č.2. S.189–195; 7. Mušinka A. Ukrajinska politicka emigrace v meziválečnem Československu. // Historické listy. – 1993. – №3. S. 20; 8. Dokumenty k dějinám ruské a ukrajinské emigrace v Československe republice (1918-1939). – S. 84 – 86.

О. В. Даниленко

УКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ КОМІТЕТ В ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНІ (1921-1925 РР.)

Після проголошення Україною незалежності історія української еміграції перестала бути “terra incognita”. Швидше навпаки, постання та розвиток різноманітних форм і напрямків громадської, культурно-освітньої і наукової діяльності українців-емігрантів викликають у дослідників неабиякий інтерес. І це не дивно, оскільки активна творча діяльність української еміграції мала значення не лише для еміграційного культурно-історичного процесу, а й для загальноукраїнського. У різних країнах по-різному складались стосунки влади і еміграції. Найбільш сприятливі умови для життя і діяльності українських емігрантів у міжвоєнний період були створені урядом Чехо-Словаччини. Наданням всебічної допомоги українським емігрантам у Чехо-Словаччині опікувався Український громадський комітет (УГК), який був створений і працював у 1921-1925 рр. і діяльність якого нерозривно пов’язана з т. з. “Російською допомоговою акцією” (Ruská pomosná akce). Офіційно визнаний посередником між чеським урядом і українською еміграцією, УГК поставив своєю метою “всебічну допомогу українським громадянам, що проживають в ЧСР”. Для виконання цього непростого завдання Український громадський комітет займався заснуванням різного роду організацій і об’єднань, організував матеріальну, медичну, юридичну та іншу допомогу українським емігрантам, реєстрував осіб українського походження, допомагав у пошуках роботи і т. п. Таким чином, УГК постав як головна загальноукраїнська організація українців в Чехо-Словаччині першої половини 20-х років.

Проблема заснування, організації роботи і розвитку Українського громадського комітету є недостатньо дослідженою¹ і тому потребує глибшого аналізу і вивчення.

Безпосереднє відношення до даної теми мають дві праці. Це – публікації М. Кугутяка² та О. Мушинки³, що містять цінні відомості про діяльність Українського Громадського Комітету в ЧСР. Стаття М. Кугутяка насичена фактологічним і статистичним матеріалом, але в ній відсутні характеристики персоналій, що необхідно для більш глибокого аналізу і правильного розуміння діяльності Українського громадського комітету. Обсяг статті не дозволив автору з достатньою повнотою розкрити ключові аспекти діяльності УГК. Такий недолік має і згадана стаття словацького дослідника О. Мушинки, що висвітлює окремі ділянки діяльності УГК. Автори даних досліджень вказують і на різні причини припинення діяльності Українського громадського комітету: М. Кугутяк акцентує увагу на причинах внутрішнього порядку, М. Мушинка стверджує, що УГК був заборонений через ліквідацію Російської допомогової акції. Поза увагою авторів залишилися такі важливі питання, як структурна побудова організації, роль УГК в соціальній адаптації емігрантів, його участь в духовно-культурному житті української еміграції, значення організованих і проведених УГК допомогових акцій, результати діяльності і впливу на подальшу долю українських емігрантів у Чехо-Словаччині. Досить схематично висвітлено роботу по створенню навчальних закладів для українських емігрантів, результати їхньої праці. Очевидно, це пояснюється тим, що дослідники мали обмежену джерельну базу та й обсяг статей не дозволяв повніше розкрити проблему.

Монографія С. Наріжного⁴, а також нещодавно видані матеріали⁵ до неї, є найбільш інформаційно наповненим на сьогодні дослідженням, яке висвітлює в основному культурно-освітній аспект діяльності української еміграції за кордоном, передусім у Чехо-Словаччині. При цьому автор подає цінну інформацію про багатьох українських науковців, а екскурс в історію української політичної еміграції взагалі є унікальним здобутком С. Наріжного.